

Het Gentse Stadsarchief en de Eerste Wereldoorlog: verleden, heden en toekomst

'Na de vernieling van het archief van Ieperen bezit het archief der stad Gent ontegensprekelijk de rijkste verzameling voor wat betreft de studie der economische, sociale en politieke toestanden van het verleden,' schreef de Gentse stadsarchivaris Victor Fris in 1925. Ieper was tijdens de Eerste Wereldoorlog midden in het frontgebied beland. Aan het Ieperse Stadsarchief werd toen helaas geen aandacht geschonken, met de totale vernietiging ervan als gevolg. Was het Gentse Stadsarchief dan wel voorbereid op de oorlog of zou het bij gelijkaardig onheil ook verloren zijn gegaan? Hoe documenteerde het Stadsarchief tijdens de Eerste Wereldoorlog de actuele gebeurtenissen? Welke sporen van de oorlog zijn in de collecties te vinden? En wat zijn de plannen van het Stadsarchief om dit materiaal voor de toekomst te ontsluiten?

HET STADSARCHIEF IN OORLOGSTIJD

Toen in de aanloop naar de Wereldtentoonstelling van 1913 de Troonzaal van het Stadhuis werd opgeknapt kon het Stadsarchief deze ruimte niet meer gebruiken als archiefdepot. Nieuwe lokalen werden ingericht op de bovenste verdiepingen van het Stadhuis. Een *'gratte ciel des archives'* noemde Napoleon De Pauw de nieuwe situatie. Het lijkt weinig waarschijnlijk dat bij een brand in het Stadhuis ook maar een deel van het archief geëvacueerd zou kunnen worden. Een weinig heilzame situatie in oorlogstijd.

Op 4 augustus 1914 viel het Duitse leger België binnen. Tien dagen later gaf burgemeester Emile Braun aan stadsarchivaris Victor Vander Haeghen de opdracht alle drukwerk dat in Gent over de oorlog verscheen, te verzamelen. Voor de rest veranderde

Victor Vander Haeghen bij de archiefstukken in de stadhuis-kelder op een foto van Edmond Sacré uit september 1915 (SCMS_FO_6359)

er niets in het archief. Terwijl het Museum voor Schone Kunsten bijvoorbeeld wel de deuren sloot, bleef het Stadsarchief toegankelijk. De rest van de stadsadministratie werkte immers ook verder. Bovendien heerste waarschijnlijk het gevoel dat een cultuurnatie als Duitsland al het mogelijke zou doen om schade aan instellingen als archieven te vermijden.

Algauw werd duidelijk dat dit niet het geval was. In de nacht van 25 op 26 augustus 1914 werd de Universiteitsbibliotheek van Leuven vernietigd en tussen 4 en 6 september werd Dendermonde platgebrand, waarbij ook het Stadsarchief in vlammen opging. Op 29 september 1914 vroeg de Gentse stadssecretaris dan ook aan de stadsarchitect om de kelders onder het Stadhuis met spoed in orde te

brenge om er de waardevolste archiefstukken en de registers van de burgerlijke stand in onder te brengen. De verbeteringswerken, die vooral het leggen van een plankenvloer inhielden, waren afgerond op 2 oktober. De vochtigheid in de kelder baarde Vander Haeghen zorgen, maar toch bracht hij er de oorkonden, de stadsrekeningen, de cartularia en andere documenten onder.

De Duitsers trokken Gent binnen op 12 oktober 1914, zoals ook opgetekend staat in het leeszaalregister van het archief. Dat register toont dat er nog maar weinig bezoekers naar het archief kwamen. Bovendien werd het archiefpersoneel grotendeels toegewezen aan nieuwe oorlogsdiensten. Onderarchivaris Alphonse Van Werveke werd bijvoorbeeld secretaris van het stedelijke inlichtingenkantoor voor vluchtelingen, krijgsgevangenen, gekwetste en gesneuvelde soldaten. Het Stadsarchief kampte daardoor heel de oorlog lang met personeelsgebrek. Vander Haeghen was ook enige tijd weg uit het archief. Van 10 oktober tot 26 november 1914 verbleef hij in Oostende, hoewel hij naar eigen zeggen anderen net had opgeroepen in Gent te blijven. De reden waarom de archivaris dan toch de stad verliet, is onbekend. Als gevolg van zijn afwezigheid be-

sliste het stadsbestuur zijn loon deels niet uit te betalen. In Ieper was stadsarchivaris Emile De Sagher ook onaangekondigd op de vlucht geslagen, waardoor hij werd geschorst. Dit was waarschijnlijk een van de redenen waarom er helemaal geen maatregelen werden genomen om het archief in veiligheid te brengen. Dan stond het Gentse archief er beter voor.

In de zomer van 1915 probeerde Vander Haeghen nog een laatste maal de luchtcirculatie in de kelders te verbeteren om de schimmelvorming te verminderen. De toestand bleef echter ondermaats. Dat merkte ook de Duitse bezetter, die probeerde zijn cultuurminnend imago opnieuw op te poetsen. In september 1915 verzocht de Duitse gouverneur Friedrich Ecker daarom dat de stukken uit de stadhuiskelder naar het Rijksarchief te Gent zouden verhuizen, omdat ze daar beter bewaard zouden worden. Na enig tegenstribbelen van Vander Haeghen vertrokken de stukken op 27 september naar het Gerard de Duivelsteen, waar ze tot na de oorlog zouden blijven. Er restte het Stadsarchief niets anders dan proberen de oorlog zo behouden mogelijk uit te zitten.

HET NIEUWS HING AAN DE MUREN

Al in augustus 1914 kreeg het Stadsarchief van burgemeester Emile Braun de opdracht om drukwerk met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog te verzamelen. De burgemeester beseftte goed hoe belangrijk het aanleggen van een dergelijke reeks bewijsstukken zou zijn in latere tijden. Zelf legde hij ook dossiers aan en verzamelde documentatie, momenteel terug te vinden in de reeks M (Militie), nummer 33. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat in het Stadsarchief Gent heel wat materiaal met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog terug te vinden is, waaronder bestuurlijke documenten, affiches, publicaties en foto's. Een van de belangrijkste bronnen voor onze kennis van de oorlogsomstandigheden en de bezetting van de stad is de verzameling tekstaffiches. Het betreft enkele honderden, veelal unieke exemplaren, die al tijdens de oorlog systematisch werden bijgehouden, samen met de drukproeven en de voorbereidende dossiers.

Tekstaffiches waren al van in de negentiende eeuw het publieke communicatiemiddel bij uitstek voor het stadsbestuur. Zij werden aangeplakt aan kerken, in cafés, in stations en aan het Stadhuis. Hun belang kan niet worden onderschat in een tijd waarin de toegang tot informatie veel beperkter was dan vandaag. Zelfs kranten konden slechts door een

In maart 1918 werden zes leden van het spionagenetwerk Pagnien geëxecuteerd. De executies vonden plaats in twee shifts van telkens drie personen op 19 en 23 maart. Respectievelijk op 25 maart en 30 maart werd het publiek hiervan in kennis gesteld door middel van tekstaffiches (MA_M_32_726).

beperkt deel van de bevolking worden gekocht en gelezen. De bevolking verzamelde zich rond de aanplakberichten en de inhoud ervan werd besproken en bediscussieerd. Voor de ongeletterden werden berichten soms ook voorgelezen door een bellemant. Toch zijn slechts weinig collecties tekstaffiches uit de negentiende eeuw volledig bewaard gebleven. Het industriële houtpulp papier was weinig duurzaam en de grote formaten waren lastig op te bergen. Voor Gent is enkel een bundel met alle affiches uit 1886-1887 bewaard (AG_L_114_45A).

Voor de tekstaffiches uit de Eerste Wereldoorlog is de situatie beter. De tijdgenoten waren zich bewust van de uitzonderlijke omstandigheden en van het belang van deze documenten. In het *Etappengebied*, het bevoorradingsgebied achter het Duitse front, waarvan Gent de hoofdplaats was, golden strikte regels en beperkingen die door het Duitse militaire bestuur werden uitgevaardigd. Berichten van opeisingen, beperkingen van de bewegingsvrijheid, veroordelingen en executies werden via de aanplakbrieven aan de bevolking meegedeeld. De affiches illustreren de grimmige sfeer van het dagelijks leven in een bezette stad: propaganda, censuur, vrijheidsbeperking,...

Samen met FARO (het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed), de Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen, het In Flanders Fields Museum (Ieper), de Erfgoedcel CO7 (zuidelijke Westhoek), de Universiteitsbibliotheek Gent en de stadsarchieven van Aalst en Lier, diende het Stadsarchief Gent in het voorjaar van 2013 bij de Vlaamse Overheid een project in rond tekstaffiches uit de Eerste Wereldoorlog. Dit project beoogt de betere bewaring, ontsluiting en digitalisering van een representatief staal van de Vlaamse tekstaffiches uit de Eerste Wereldoorlog. In juli 2013 ontvingen we van Vlaams Minister voor Cultuur Joke Schauvliege het heuglijke bericht dat de eerste fase van onze projectaanvraag werd goedgekeurd en dat voor dit eerste werkjaar een subsidie van 50.000 euro werd toegekend.

Binnenkort start een projectmedewerker in De Zwarte Doos met het opmaken van een overzicht van de Vlaamse collecties tekstaffiches en hun staat van bewaring. Heel wat affiches werden immers op minderwaardig papier gedrukt en verkeren, ook door de manier van bewaren (opgeplooid, inengerold, ingesnoerd met koorden), in lamentabele toestand. Voor Gent bestaat gelukkig al een zesdelig overzicht van alle affiches uitgevaardigd tijdens de Eerste Wereldoorlog, dat tijdens de oorlog tot stand

Naast angstaanjagende berichten in verband met executies, werd de bevolking via affiches ook bestookt met propaganda voor Duitsland en tegen Frankrijk en Engeland. Deze affiche werd aangeplakt op 25 april 1918 (MA_M_32_741).

kwam op initiatief van het stadsbestuur.

Naast de projectmedewerker wordt via de projectsubsidie ook een scanner aangekocht, die formaten tot A0+ (1270 x 915 mm) kan scannen. Met deze scanner zullen tekstaffiches vanuit heel Vlaanderen gedigitaliseerd worden. De gedigitaliseerde beelden worden dan via één webplatform aan het publiek getoond en ontsloten. Voor al dit moois gaat het Stadsarchief ook op zoek naar extra vrijwilligers die willen helpen bij het digitaliseren en ontsluiten van deze unieke bron met betrekking tot de oorlogsgeschiedenis.

Timo Van Havere en Pieter-Jan Lachaert

KU Leuven, Onderzoeksgroep
Cultuurgeschiedenis vanaf 1750
Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie en
Stadsarchief